

Byggnadsminnesförklaring av Kossvatorpet med Täby fäbod, del av Åkers styckebruk 3:1, Strängnäs kommun, Södermanlands län

Beslut

Länsstyrelsen förklarar Kossvatorpet med Täby fäbod, del av Åkers styckebruk 3:1, Strängnäs kommun, Södermanlands län som byggnadsminne med stöd av 3 kap. 1 § Kulturmiljölagen (1988:950, KML). Enligt 3 kap. 2 § samma lag meddelas skyddsbestämmelser för byggnadsminnet. Avgränsning av byggnadsminnet har markerats med röd linje på bilagd karta, bilaga 1.

Detta beslut kan överklagas till förvaltningsrätten i Linköping, se nedan. Enligt 3 kap. 21 § KML gäller beslutet omedelbart.

Skyddsbestämmelser:

- 1) Byggnader som markerats med 1-4 på bifogad karta, bilaga 1, får inte flyttas eller rivas.
- 2) Byggnader som markerats med 1-4 får inte byggas om, till eller på annat sätt förändras utvändigt. Ingrepp får inte göras i byggnadernas stomme och planlösning får inte ändras.
- 3) I byggnader som markerats med 1-2 får inte göras ingrepp i, eller ändring av, fast inredning och befintliga ytskikt. Till fast inredning hör bl.a dörrar och dörrfoder, fönster och fönsteromfattningar, taklister, golv och spiskomplex och bakugn.
- 4) Byggnad 1-4 ska underhållas så att de inte förfaller. Vård- och underhållsarbeten ska utföras på sådant sätt att det kulturhistoriska värdet inte minskar. Underhållet ska ske med material och metoder som är anpassade till byggnadens egenart.
- 5) Skyddsområdet omfattar det område som markerats med röd linje på bilagd karta, bilaga 1. Inom detta område får inte ytterligare byggnader uppföras eller andra förändringar göras. Området skall hållas i sådant skick att byggnadsminnets utseende och karaktär inte förvanskas.

Uppllysning

Om det finns särskilda skäl, kan Länsstyrelsen enligt 3 kap. 14 § KML lämna tillstånd till att ett byggnadsminne ändras i strid mot skyddsbestämmelserna. Tillstånd krävs för alla åtgärder som medför ingrepp i skyddade delar av byggnadsminnet.

Ärendets handläggning

Fråga om byggnadsminnesförklaring av Kossvatorpet med Täby fåbod väcktes av Sörmlands museum den 26 april 1984. Byggnadsbeskrivningar, interiörsbeskrivningar, planskisser samt bilder bifogades ansökan. Som motiv angavs att Kossvatorpet med Täby fåbod troligen är de äldsta bevarade allmogebyggnaderna i Södermanlands län. Byggnaderna är daterade till 1500-talet enligt invändig inskription och finns belagda i skriftliga källor från 1600-talet. Inget byggnadstekniskt utförande motsäger detta.

Byggnaderna restaurerades, delvis med stöd av byggnadsvårdsbidrag, 1987. En utförlig beskrivning av renoveringen gjordes av Sörmlands museum, rapport daterad 1988-10-20.

1992 gjorde Eskilstuna museer på uppdrag av Länsstyrelsen en utredning av Kossvatorpet med Täby fåbod. Utredningens syfte var att fungera som underlag för prövning av en byggnadsminnesförklaring. En remiss sändes ut under 1994, några svar har Länsstyrelsen inte kunnat notera.

En utförlig byggnadsbeskrivning och värdering finns i utredning av Kossvatorpet med Täby fåbod, utförd av Sörmlands museum, daterad 1992-08-07.

Jordkällaren och den röda boden på fastigheten är beskrivna i en rapport utförd av Strängnäs museum på uppdrag av Länsstyrelsen, daterad 1994-05-03.

I samband med att kulturmiljöbidrag har utgått för restaurering av den engelska parken under 2000-talet har en muntlig dialog förts med fastighetsägaren om att genomföra en byggnadsminnesförklaring av Kossvatorpet med Täby fåbod.

Beskrivning och historik

Följande uppgifter är hämtade ur *Sörmlandsbygden 1988:1*, Sörmlands museum (1988) och Sörmlands museums hemsida, historien i Sörmland.

<http://www.sormlandsmuseum.se/Sormlandsmuseum/Utställningar/Historien-i-Sormland/Aker/20-Invandrad-arbetskraft/>

På 1500-talet anlades ett järnbruk och sedermera styckebruk vid Bergaån, ibland kallad Åkersån. Den första styckesgjutningen, gjutning av kanoner, ägde rum 1588. Styckebrukets glanstid inföll under stormaktstiden och under 1800-talets första hälft. Med tiden blev styckebruket en av länets större jordegendomar, med gruvor, skogar och jordbruksgårdar i flera angränsande socknar. Brukets kärna utgörs av industriområdet och Bruksgatan med sina administrativa byggnader samt bruksherrgården. Kring denna kärna grupperar sig bruksarbetarbostäder från olika tider och byggnader för funktioner inom brukets gårdshållning. Den äldsta arbetarbostaden inom området är Täby fåbod, möjligen uppförd

på 1570-talet, enligt en inskription i byggnaden. Intill ligger Kossvatorpet. Båda är små putsade byggnader.

Genom historien har verksamheten varit beroende av arbetskraft och specialkunskap utifrån. Under och efter andra världskriget anställdes många flyktingar och arbetskraftsinvandrare vid bruket. Bland de första bruksarbetarna vid Åkers Styckebruk, i slutet av 1500-talet, fanns flera tyskar. Under 1600-talets första hälft kom valloner från Vallonien, i nuvarande Belgien. Bland dessa fanns far och son, Pierre och Johan Cochois. Deras efternamn har i folkmun blivit Cossva eller Kossva som givit namn åt torpet. I den lista över torpets invånare som framtagits av Åkers styckebruks hembygdsförening är Pierre och Johan Cochois de första boende i Kossvatorpet. Det är troligt att Kossvatorpet byggts under deras tid. Huset var permanent bebott fram till 1967.

Båda byggnaderna finns upptagna i skriftliga källor från 1600-talet. I kartmaterialet är byggnaderna belagda på 1720 års karta över Åkers styckebruk, upprättad av Anders Mörn.

Kossvatorpet med Täby fäbod ägs av Åkers Styckebruk, fortfarande en aktiv industri.

Täby fäbod

Byggnaden utgörs av en kammare med vidbyggd plats för kreatur. Taket är i hela byggnaden öppet tillnock, med synlig ås. Takbrädorna är av sent datum. Taket är vitlimmat. Golvet består av breda plank. Väggarna är putsade och vitkalkade. Snickerierna är grå. Fönstren har prägel av tidigt 1700-tal, bland annat finns ett halvt sexdelat fönster från 1700-talets första hälft som utvändigt är försett med barockbeslag. I kammaren finns en ålderdomlig härd med järnhäll och bakugn.

Bostadsdelen är reveterad med gul spritputs som är neddragen över grunden. Knutskallarna är kvar, men dessa har inte fått någon slätputsmarkering, vilket annars är vanligt. I fähusdelen är timret bart och avfärgat med samma gula färg som bostadsdelen. Taket är täckt med enkupigt tegel över ett äldre torvtak. Vindskivorna är kraftiga och svarttjärade. Fönstren är kromgröna och försedda med fönsterluckor. Skorstenen är vitputsad med utkragning.

Kossvatorpet

Kossvatorpet består av en enkelstuga med ett tillbyggt rum. Kammaren fungerar som förvaringsbod.

Byggnaden är gulputsad och liksom på Täby fäbod är även knutskallarna spritputsade. Fönster, dörr och fönsterluckan är grönmålade. Taket är täckt med enkupigt tegel över torv. Vindskivorna är breda och svarta. Skorstenen är vitputsad med utkragning. Fönstret på södra gaveln är sexdelat och försett med sekelskiftesbeslag. Fönstret på norra fasaden är även det sexdelat men med beslag från 1800-talet.

Taket är öppet inock med en synlig mycket kraftig takås. Brädorna är vitlimmade. Rummet har brett plankgolv. Snickerierna är gråmålade. Väggarna är putsade och målade i en ljus

och gul kulör ovanför en grå bröstning. Spiskomplexet är vitlimmat och försett med en järnspis från Åkers Styckebruk.

Jordkällare

Åldern på jordkällaren är inte känd men bör vara kring 200 år som yngst. Jordkällaren är murad av slaggsten (sinnersten), invändigt välvd samt täckt med torvtak. Den är delvis ingrävd i backen men på långsidorna finns kraftiga gråstensmurar täckta med jord.

Bod på fastigheten

1993 flyttades en röd bod till fastigheten. Boden stod ursprungligen vid Forssa sågverk, Åkers styckebruk 1:32. Den hade då en källarvåning, delvis av kallmurad natursten och delvis ingrävd i slutningen. Taket var täckt med enkupigt taktegel lagt på öppen läkt och som varit understruket. Boden märktes och monterades ner 1993 och har sedan satts upp vid Kossvatorpet, dock utan källare och med taket täckt med panel och papp under det gamla teglet som tagits tillvara.

Riksintresse, nuvarande lagskydd m.m.

Kossvatorpet med Täby fåbod ligger inom riksintresse för kulturmiljövården, Åkers styckebruk med del av Mälarmården (D20). Som uttryck för riksintresset anges bland annat styckebruket med bruksherrgården, arbetarbostäder från flera århundraden och byggnader från 1700-, 1800- och 1900-tal. Täby fåbod är omnämnt i kunskapsunderlaget för riksintresset.

I samrådsyttrandet över förslag till fördjupning av översiktsplan för Åker framförde Länsstyrelsen att den kulturhistoriskt värdefulla bebyggelsen i bruksmiljöerna och den mellanliggande moderna tätorten utgör centrala delar av riksintresset. Länsstyrelsen delar bedömningen att bebyggelsen inom dessa områden i det längsta ska bevaras och ges en användning.

Enligt gällande byggnadsplan 1990-12-01 gäller markanvändningsbestämmelse BQ, område för bostadsändamål, kulturresevat, för Kossvatorpet med Täby fåbod.

Motivering till byggnadsminnesförklaring

Det är Länsstyrelsens avsikt att Södermanlands historia ska lyftas fram och tydliggöras genom länets byggnadsminnen. Länets befintliga byggnadsminnen är uppdelade på ganska få anläggningsskategorier och beståndet är tämligen ojämnt fördelat. Vid nya byggnadsminnesförklaringar är det viktigt att ta hänsyn till de byggnadsminnen som redan finns, så att urvalet på sikt blir så representativt för länet som möjligt. Kossvatorpet med Täby fåbod tillhör kategorin hantverk och manufaktur enligt Riksantikvarieämbetets bebyggelseregister. Kategorin är i Södermanland endast representerad genom två byggnader.

Länsstyrelsen anser att Kossvatorpet med Täby fåbod har ett synnerligen högt kulturhistoriskt värde. Kossvatorpet med Täby fåbod utgör några av de äldsta allmogebyggnaderna i Södermanlands län. Av den anledningen har byggnaderna ett värde i

BESLUT

5(6)

Datum

Dnr

2015-11-24

432-914-2012

form av *sällsynthet*. Kossvatorpet beboddes från 1600-talet till mitten av 1900-talet och ingår i en levande industrimiljö. Byggnaderna har därför ett högt *kontinuitetsvärde*.

Styckebrukets bebyggelse har tydliga årsringar med bruksherrgården, arbetarbostäder från flera århundraden och byggnader från 1700-, 1800- och 1900-talen. Dessa byggnader speglar brukets historia, vilka som har bott och arbetat där. Täby fäbod är den äldsta arbetarbostaden inom Åkers Styckebruk och är därför en viktig del av brukets historia. Av den anledningen har de ett högt *industrihistoriskt värde* samt *miljöskapande värde* eftersom de representerar en viktig del av bruksmiljön.

Byggnaderna är mycket välbevarade och har endast genomgått smärre förändringar. Av den anledningen har de både ett högt *byggnadshistoriskt värde* och *autenticitetsvärde* i form av äldre detaljer och patina. Kossvatorpet med Täby fäbod har även *samhällshistoriska värden* genom att de speglar Åkers styckebruks historia och utveckling och i förlängningen även kommunens och länets historia och utveckling.

Genom historien har bruket varit beroende av invandrad arbetskraft och specialkunskap från andra länder. Kossvatorpets första invånare var sannolikt två invandrare från Vallonien. Som arbetarbostad i flera århundraden representerar byggnaderna arbetarnas historia och besitter därför *socialhistoriska värden*.

Sammantaget besitter byggnaderna därför synnerligen höga kulturhistoriska värden både ur ett lokalt, regionalt och nationellt perspektiv.

Aktuellt lagrum

Enligt 3 kap. 1 § KML får Länsstyrelsen förklara en byggnad som har ett synnerligen högt kulturhistoriskt värde eller som ingår i ett bebyggelseområde med ett synnerligen högt kulturhistoriskt värde som byggnadsminne. Bestämmelserna om byggnadsminnen får också tillämpas på parker, trädgårdar eller andra anläggningar.

Enligt 3 kap. 2 § KML ska Länsstyrelsen, när en byggnad förklaras för byggnadsminne, genom skyddsbestämmelser ange på vilket sätt byggnaden skall vårdas och underhållas samt i vilka avseenden den inte får ändras. Om det behövs får föreskrifterna också innehålla bestämmelser om att ett område kring byggnaden skall hållas i sådant skick att byggnadsminnets utseende och karaktär inte förvanskas. Lag (2000:265).

Enligt 3 kap. 21 § KML gäller beslut enligt 1, 5 och 6 §§ omedelbart.

Ändring av byggnadsminne, vård och underhåll

Om det finns särskilda skäl, kan länsstyrelsen enligt 3 kap. 14 § KML lämna tillstånd till att ett byggnadsminne ändras i strid mot skyddsbestämmelserna. Länsstyrelsen får ställa de villkor för tillståndet som är skäliga med hänsyn till de förhållanden som föranleder ändringen. Villkoren får avse hur ändringen ska utföras samt den dokumentation som behövs.

BESLUT

6(6)

Datum

Dnr

2015-11-24

432-914-2012

I princip kräver alla åtgärder som medför ingrepp i skyddade delar av byggnadsminnet tillstånd, om det inte handlar om rent underhållsarbete eller enklare reparationer. Ombyggnad, flyttning, tillbyggnad, upptagande eller igensättning av dörrar eller fönster samt ändrad utformning av byggnadsdelar är exempel på ändringar som alltid kräver tillstånd. Med underhåll avses åtgärder som behövs för att behålla en byggnads utseende och tekniska egenskaper. Till underhåll räknas normalt ommålning, putslagning, lagning av tak och utbyte av skadade delar, under förutsättning att samma material, utförande och metoder som de befintliga används. Grundprincipen är att material och metoder som använts vid byggnadernas uppförande är de mest lämpliga att fortsätta med.

Länsstyrelsen lämnar utan kostnad för ägaren råd och anvisningar i fråga om underhåll. Ägaren bör i samråd med Länsstyrelsen upprätta en vård- och underhållsplan för byggnaden.

Hur man överklagar

Ni kan överklaga det här beslutet **inom tre veckor** från den dag som ni tagit del av beslutet. För det allmänna (t.ex. kommunen) räknas dock tiden från beslutsdagen.

Gör så här:

1. Tala om vilket beslut ni vill överklaga (ange beslutets diarienummer).
2. Förklara hur ni vill att beslutet ska ändras och varför ni anser att det ska ändras.
3. Skicka in överklagan till Länsstyrelsen i Södermanlands län, 611 86 Nyköping. Länsstyrelsen kommer att skicka vidare er överklagan samt Länsstyrelsens akt till **förvaltningsrätten i Linköping**.

Beslut i detta ärende har fattats av länsantikvarie Åke Johansson. I den slutliga handläggningen har deltagit biträdande länsantikvarie Bo G Svensson samt antikvarie Lára Heimisdóttir, föredragande.

Åke Johansson

Lára Heimisdóttir

Bilaga

1. Karta över avgränsning av byggnadsminnet.

Kopia till

Riksantikvarieämbetet, registrator@raa.se
Sörmlands museum, att: Kjell Taawo, Box 314, 611 26 Nyköping
Strängnäs kommun, 645 80 Strängnäs
Lantmäteriet, Box 516, 611 10 Nyköping (efter att beslutet vunnit laga kraft)

Kossvatorpet med Täby fåbod

Del av fastigheten Åkers styckebruk 3:1, Strängnäs kommun

Byggnadsminne
dnr 432-914-2012

